

УДК 332.3

ЗНАЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СФЕРІ АГРАРНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

О. М. МЕЛЬНИК

У статті розглянуто питання збалансованого використання земельних ресурсів у сфері аграрного землекористування. Подано рівень використання сільськогосподарських земель та інші дані.

In the article the question of the balanced use of the landed resources is considered in the field of agrarian land-tenure. A level is given the uses of agricultural earths and other information.

Ключові слова: земельні ресурси, аграрне землекористування, сільськогосподарські землі.

В останні роки ХХ століття та у першому десятилітті ХХІ століття у світовому економічному просторі склалися принципово нові уявлення про шляхи розвитку аграрної сфери. Причиною цього є зростання населення планети та обмеженість ресурсів для задоволення продовольчих потреб людства. Згідно прогнозів більшості науковців передбачається подальше інтенсивне зростання чисельності населення планети.

За твердженням завідувача відділу зовнішньоекономічних досліджень Інституту світової економіки та економічних відносин В. Новицького така прогнозована демографічна ситуація зумовить проблему розподілу світових аграрних ресурсів та сільгосппродукції. Подальший розвиток окремих країн та регіонів, за твердженням науковця, буде залежати від природних кліматичних змін, високих цін на продукцію сільського господарства, стану збереження аграрного потенціалу. Додатковою проблемою, що також вплине на зменшення аграрних можливостей може стати ерозія, яка

©О.М. Мельник - здобувач кафедри фінансів і економіки природокористування Національного університету водного господарства та природокористування

характерна для вітчизняних типів ґрунтів. Уже нині в ряді досліджень наводяться дані, що потенціал українських земель, із-за відсутності високих технологій та втрат продукції використовується не більше, ніж на 50 % [1, с. 9].

Дійсно, якщо оцінювати рівень використання сільськогосподарських угідь через показник середнього виробітку валової продукції, то за цим показником у країнах Європейського Союзу в розрахунку на 1 га припадає понад 2000 євро вартості валової продукції. В Україні віддача 1 га сільгоспугідь коливається в межах 270-320 євро. При цьому щорічні втрати гумусу через мінералізацію та ерозію ґрунтів становлять 32-33 млн. тонн, що у вартісному вираженні сягає 9 млрд. грн. збитків [2, с. 5].

Таким чином цілком очевидним є той факт, що Україна не потрапляє до числа країн-постачальників світових продовольчих запасів, а отже втрачає можливості для нарощування власного економічного потенціалу. Зрозуміло, що зайняти свою нішу на світовому ринку продовольства можна будь-якою ціною, в тому числі на основі всебічної індустріалізації сільськогосподарського виробництва. При цьому слід враховувати, що нині стан земель сільськогосподарського призначення, як незмінного фактора аграрного виробництва, характеризується розвитком процесів деградація і виснаження ресурсів, порушенням цілісності агроландшафтів. Тому в подальшому важливо реально оцінити спектр проблем аграрного виробництва, визначити характер використання його природно-ресурсної бази для того, щоб уникнути майбутнього колапсу.

Для України перехід на принципи сталого розвитку повинен відбуватися не через їх тотальний імпорт, а з врахуванням насамперед національних особливостей. Останні полягають у тому, що процеси інституціональних перетворень у національній економіці й аграрному секторі затягнулися. Так, наприклад, потребують довершення реформування економічних відносин власності на землю та трансформація земельних відносин у секторі аграрного природокористування відповідно до вимог ринкової економіки; слід завершити введення землі в економічний оборот як капіталу та фактору оптимізації землекористування. В додаток необхідна

структурна та техніко-технологічна перебудова сфери аграрного виробництва на основі інновацій та екологізації виробничої діяльності.

Зрештою доцільно дотримуватися агроекологічних законів, стандартів, обмежень. На державному рівні слід прискорити процеси формування нового еколого-економічне мислення, що є запорукою успішного переходу до моделі сталого розвитку із соціально орієнтованою та екологічнобезпечною структурою агровиробництва. Лише за умови синхронності побудови інституціональних відносин, коли правила та норми аграрного природокористування будуть формуватися на базисі неформальних інститутів можна досягти асиміляції будь-якого імпортованого інституту. Саме гармонізація функціонування формальних та неформальних інститутів у сфері аграрного природокористування, на думку окремих науковців, є одним із чинників його раціоналізації [3]. Це сприятиме кращому суспільному розумінню принципів сталого розвитку та визнанню першочерговості застосування комплексного агроекологічного підходу до формування агроландшафтів, активному застосуванню в сільськогосподарському виробництві високих технологій, зокрема біотехнології, інформаційних технологій. У цьому контексті слушною є думка П.М. Макаренка, котрий вважає, що: "основу ефективності агропромислового виробництва у ринкових умовах визначають рівень та масштаби використання досягнень науково-технічного прогресу, якість виробничого потенціалу..." [5, с. 28].

На наш погляд адаптувати сучасні можливості аграрної економіки до вимог сталого розвитку можливо через принцип збалансування її структурних складових, в тому числі сфери природокористування. На основі збалансованості потреб та ресурсів можна досягти поступового переходу до гармонізованого сталого розвитку.

Однією із складових сектору аграрного природокористування виступає сфера землекористування. Під землекористуванням розуміють об'єктивно зумовлений процес залучення людиною землі до виробничої та невиробничої діяльності, її відтворення та охорону. Одним із елементів системи землекористування виступають культурні ландшафти, які в свою чергу структурно містять аграрні

ландшафти, де основним елементом є землі сільськогосподарського призначення [4, с.15-16].

На жаль сучасний стан використання земельних ресурсів аграрного сектору економіки характеризується поступовим втрачанням агроекологічного потенціалу. Адже має місце недотримання екологічно допустимих співвідношень площ ріллі, природних кормових угідь та багаторічних насаджень, що порушує стійкість агроландшафтів до техногенного навантаження; несприятливі природно-антропогенні процеси (розвиток ерозії, дефляція, підтоплення земель, техногенне забруднення ґрунтів) тощо. Свідченням вище сказаного є висновки провідних науковців, які займаються багаторічними дослідженнями сфери аграрного землекористування.

Внаслідок техногенної аварії на Чорнобильській АЕС радіонуклідами було забруднено більше 4,5 млн. га земель в 11 адміністративних областях України, в тому числі орних земель – 3,1 млн. га. Як наслідок цього з господарського використання було вилучено 119 тис. га сільгоспугідь, з них 65 тис. га – рілля [6, с.155].

Рівень потенційної забур'яненості орних земель в Україні в шарі ґрунту 0-30 см на більшості площ становить: у зоні Степу – 1,47 млрд.шт./га; Лісостепу – 1,71 млрд.шт./га; Полісся – 1,14 млрд.шт./га насіння. У зоні Лісостепу вони здатні поглинати з ґрунту найдоступніші форми сполук мінерального живлення: азоту до 160-200 кг/га, фосфору – 55-90 кг/га, калію – до 170-250 кг/га [7, с.11].

Загалом негативний вплив суб'єктів виробничої діяльності на стан навколишнього природного середовища та сфери аграрного землекористування зокрема можна класифікувати за такими ознаками: агропромислова інтоксикація (забруднення природного середовища агропромисловим виробництвом, які викликають деградацію ландшафтів та впливають на організм людини); контамінація (перевантаження навколишнього середовища хімічно нешкідливими, але такими, що не підлягають руйнуванню природними силами – фізичними, пластмасовими, паперовими, скляними тілами тощо); деструкція (фізичне руйнування природних ландшафтів внаслідок

агропромислової та інших видів діяльності, які впливають на функціонування агроландшафтів під дією природних та антропогенних сил).

Загалом причини деградації земель, на наш погляд, слід шукати в суб'єктивному чиннику – господарській діяльності землекористувачів та тих економічних агентів, для яких земельні ресурси сфери аграрного землекористування розглядаються з точки зору організації можливостей їх несільськогосподарського використання. Незбалансоване, нерозумне землекористування, нераціональне розміщення продуктивних сил, що проявляється в розміщенні промислових виробничих зон в безпосередній близькості до зон сільськогосподарського виробництва – все це разом узятє спричиняє втрату агроекологічного потенціалу земель. Підсилює ці процеси слабка інституціональна платформа аграрного землекористування. Її низька продуктивність зумовлена відсутністю жорстких важелів впливу на рівень відповідального ставлення до використання сільськогосподарських земель, дотримання вимог щодо охорони ґрунтів. Хоча в кількісному вираженні нині в Україні діє 72 закони, що регулюють земельні відносини, 28 указів президента, біля 40 постанов уряду, крім цього є низка постанов Держкомзему.

Всебічний перехід сфери сільськогосподарського виробництва на інтенсивний шлях використання земельних ресурсів, подолання елементів споживацького підходу вимагають переходу до раціонального землекористування на основі оптимізації використання земельних ресурсів. Остання виступає інструментом збалансування сфери землекористування. *Землекористування, яке базується на принципах зональності вирощування культур, застосування агротехнологій їх вирощування у відповідності з локальними ґрунтово-кліматичними та гідрологічними умовами, оптимізації структури посівних площ та асортиментного складу сільськогосподарських культур пропонуємо визначати як агротехнозбалансоване.* На наш погляд забезпечення агротехнозбалансованого землекористування можливе через застосування інноваційних підходів у господарському використанні земельних ресурсів. Одним із таких підходів є біологізація виробництва сільськогосподарської продукції. Для вітчизняних реалій це перспективний напрям

екозбалансованого розвитку вітчизняного землеробства та забезпечення виходу його продукції на зовнішні ринки.

На жаль в Україні спостерігається повільне зростання кількості землевласників, які застосовують органічне землеробство, а відповідно невеликою є частка земель відведених під цей інноваційний для країни напрям землекористування. Так, станом на 2003 р. налічувалося 230 тис. га сертифікованих земель, придатних для ведення органічного землеробства, сертифіковано 69 господарств із спеціалізованим органічним землеробством. Тому швидка трансформація структури земель зайнятих традиційним землеробством у біологічне (органічне) землеробство дозволить вирішити проблеми екологічно сталого функціонування агроландшафтів.

Окремої уваги заслуговує питання економічної оптимізації землекористування задля забезпечення збереження наявного економічного потенціалу земельних ресурсів, зниження землемісткості виробництва. Економічна оптимізація землекористування повинна слугувати чинником забезпечення економічної збалансованості землекористування. Щодо структурно-інвестиційної віддачі земельних ресурсів, то під нею ми розуміємо перевищення економічних вигод над економічними витратами по всіх елементах структури посівних площ.

Таким чином збалансована система землекористування покликані: зберегти та відтворити втрачене різноманіття біоти та напівприродних агроєкосистем; відродити роль екосистемного підходу в землекористуванні; створити важелі та стимули для попередження деградації земельних ресурсів та охорони біорізноманіття; пом'якшити вплив трансформаційних процесів в аграрному секторі економіки на динаміку інтенсифікації землекористування.

Бібліографія

1. **Продуктів усім не вистачить** // Експрес. – 19-26 лютого 2009 р. – С. 9.

2. Третяк А. **Стан та шляхи розвитку земельних відносин і системи землекористування в аграрному комплексі України** // Землевпорядний вісник. – 2008. – № 6. – С. 4-10.

3. Павлов В.І., Заремба В.М., Фесіна Ю.Г. **Інститути та інституції аграрного природокористування: регіональний вимір** / Павлов В.І., Заремба В.М., Фесіна Ю.Г.: [Монографія]. – Луцьк, Надстир'я, 2008. – 212 с.

4. Соловій І.П., Іванишин О.Т., Лавний В.В., Турчин Ю.І., Часковський О.Г. **Землекористування: еколого-економічні проблеми, конфлікти, планування**. Навчальний посібник. – Львів: Афіша, 2005. – 400 с.

5. Макаренко П.М. **Причини аграрної кризи і недооцінка ролі держави в умовах ринкових перетворень** // Економіка АПК. – 2002. – № 4. – С. 22-29.

6. Гладій М.В. **Використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки України (питання теорії, методології і практики)**. Монографія. – Львів, 1998. – 294 с.

7. Роїк М.В. **Сучасні науково-обґрунтовані підходи до використання землі** // Вісник аграрної науки. – 2003.–№ 1.–С.6-16.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.